

Свірко Світлана

доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-9157-4672>

Мороз Юлія

доктор економічних наук, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-9507-711X>

Хоцький Павло

аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0009-0001-1460-7220>

Фінансова безпека країни: значення та багатовекторна роль

Анотація. У публікації опрацьовано різноаспектні прояви фінансової безпеки країни. На основі існуючої структуризації фінансової безпеки визначено, що вона охоплює загальну, зовнішню та внутрішню сфери впливу, кожна з яких має різні види прояву (щодо власної держави та інших країн, економічних суб'єктів із різними сферами діяльності та формами власності, громадян, видів економічної активності та державних функцій тощо). З огляду на це обґрунтовано ідентифікацію фінансової безпеки як: елемента забезпечення функціонування та існування інституту суверенної держави; складової багатоелементної системи національної безпеки; об'єкта державного управління; інструмента управління фінансами країни у контексті всіх їх елементів; засобу контролю за станом платоспроможності та фінансової стійкості держави; фактора економічного розвитку країни, її суб'єктів господарювання, а також добробуту її громадян; детермінанта соціальної захищеності громадян країни; засобу рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими країнами; інформаційного джерела щодо фінансового стану країни; виду професійної діяльності; освітньо-наукового напрямку.

Ключові слова: фінансова безпека; національна безпека; держава; сфери впливу.

Постановка проблеми. Сфера фінансових відносин будь-якої країни є досить важливою та відповідальною. Зміни у фінансових ринках, що призводять до фінансових криз, перманентно зростаючий бюджетний дефіцит, нестабільність валютного ринку, інші фінансові дисбаланси призводять до дестабілізації економіки, а отже і усього життя країни. Таким чином, з погляду інституційної теорії діяльність сектора фінансових корпорацій впливає на розвиток секторів нефінансових корпорацій, загального державного управління, домашнього господарства та неприбуткових установ [1]. Отже, вочевидь, роль фінансової безпеки країни важко переоцінити.

Водночас внаслідок проведеної у «довоєнному» 2021 році оцінки стану фінансової безпеки доведено її незадовільний рівень, а саме 42 % від оптимального значення [12]. Серед найважливіших проблем фінансової безпеки, визначених Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року, визнано [2]: «низький рівень бюджетної дисципліни; недостатню інституційну спроможність розпорядників бюджетних коштів планувати діяльність більш ніж на один рік; обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави; значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3 % прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за відсутності неборгових джерел його фінансування призводить до зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет; низький рівень фінансової інклюзії; невирішені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України; високий рівень тінізації економіки; втрата доходів бюджету через «сірий» імпорт та контрабанду, схеми ухилення від оподаткування, розмивання податкової бази шляхом використання «низькоподаткових» юрисдикцій; непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері; слабкий розвиток довгострокового кредитування; високу частку непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, зокрема державного сектора; функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження; низьку ліквідність фондового ринку, слабкий захист прав інвесторів та обмежені

можливості регулятора у боротьбі зі зловживанням на ринку; поширення явища легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом».

Розглядаючи питання фінансової безпеки в контексті сучасних умов функціонування України, слід зазначити, що на тлі зростаючої необхідності посилення фінансової системи нашої країни у воєнний час саме досягнення фінансової безпеки на державному рівні дозволить отримати кінцеву та безповоротну перемогу у тривалій війні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. У різні часи проблематикою фінансової безпеки займалися такі вітчизняні автори, як: О.Баранецька, О.Барановський, В.Гутак, Н.Дорошенко, М.Єрмошенко, Я.Зволяк, Н.Кравчук, О.Колісник, В.Мартинюк, О.Мелих, О.Ладюк, В.Мартинюк, І.Пасфінович, В.Предборський, В.Романів, А.Сухоруков та інші [2–11]. У своїх працях вказані вчені неодноразово досліджували проблематику термінології фінансової безпеки як з економічної, так і безпекової позиції, зокрема її складові, індикативні показники, ризики та загрози, механізми управління, стан та перспективи її розвитку, місце в системі національної безпеки. Водночас багатовекторна роль фінансової безпеки в житті країни залишається недостатньо вивченою.

Мета дослідження – проаналізувати різноаспектні прояви фінансової безпеки та її вплив на всі сфери життя країни.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до нормативно-правового забезпечення, фінансова безпека є «станом фінансової системи країни, завдяки якому створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [13]. Зважаючи на те, що фінансова безпека знаходиться у сфері первинних національних інтересів країни, вочевидь, вона є складовою національної безпеки, яка трактується законодавством як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [14]. Варто зазначити, що попри це жодних прямих згадок про фінансову безпеку в Законі України «Про національну безпеку України» немає, окрім вказівок щодо державної політики у сфері національної безпеки і оборони, яка повинна спрямовуватися на «забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями» (ст. 3) [14]. Також Стратегією національної безпеки України затверджено такий перелік стратегічних документів, що підлягають обробці та ухваленню [15]: «Стратегії людського розвитку, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії економічної безпеки, Стратегії енергетичної безпеки, Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії кібербезпеки України, Стратегії зовнішньополітичної діяльності, Стратегії забезпечення державної безпеки, Стратегії інтегрованого управління кордонами, Стратегії продовольчої безпеки та Національної розвідувальної програми». Цей перелік підтверджує статус економічної безпеки як складової національної безпеки.

Нагадаймо, що згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки фінансова безпека є складовою економічної безпеки [13]. Таким чином, відповідно до вітчизняного законодавства фінансова безпека має таку позицію серед інших видів безпеки (рис. 1).

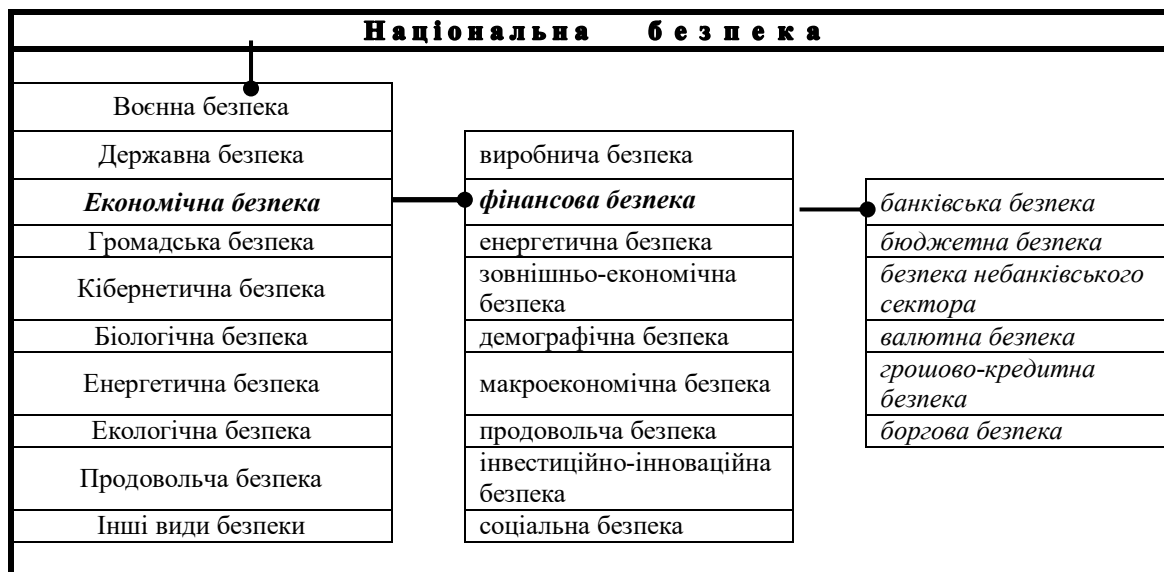

Рис. 1. Місце фінансової безпеки в структурі національної безпеки відповідно до вітчизняного законодавства

Втім, вказана позиція є первісною та очевидною. З метою упорядкування різних напрямів фокусної уваги фінансової безпеки та її впливу пропонується застосувати підхід, що передбачає виокремлення сфер впливу відповідного виду безпеки [16]. Так відповідно до такого підходу фінансова безпека має загальну, а також внутрішню і зовнішню сфери впливу.

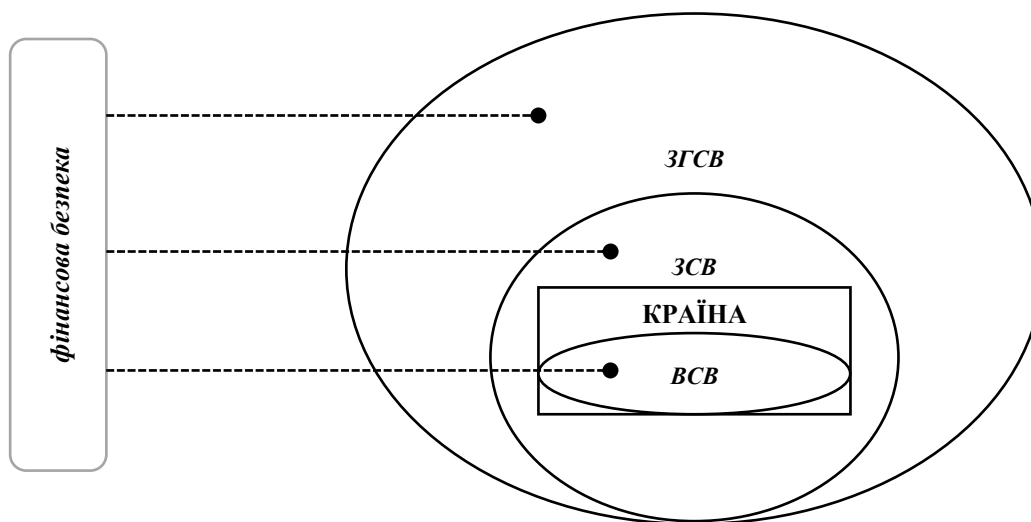

Рис. 2. Сфери впливу фінансової безпеки

Для кращого розуміння усіх сфер такого впливу нагадаймо сутність складових фінансової безпеки (табл. 1) [12].

Таблиця 1

Складові фінансової безпеки

Назва	Характеристика
Банківська безпека	Рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування
Безпека небанківського фінансового сектора	Рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах
Боргова безпека	Відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування, ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі
Бюджетна безпека	Стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції
Валютна безпека	Стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках
Грошово-кредитна безпека	Стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки

Отже, з урахуванням такого внутрішнього наповнення визначається розуміння впливу та ролі фінансової безпеки в житті країни [16]:

Внутрішня сфера впливу:

- 1) з позиції національної безпеки фінансова безпека займає підпорядковану позицію в системі

національної безпеки, входячи до складу «економічної безпеки» (рис. 1). Оскільки в публікаціях одного з авторів раніше було доведено первинність бюджетної безпеки у складі всіх видів національної безпеки як її фінансовозабезпечувальної складової, то на тлі субпідрядного характеру бюджетної безпеки по відношенню до фінансової безпеки можна стверджувати про первинність фінансової безпеки по відношенню до всіх інших видів національної безпеки;

2) з позиції держави фінансова безпека уможливорює подальше її існування як суверенного формального інституту, якому притаманна відповідна організація політичної спільноти під керівництвом уряду, що має власну фінансову систему та потребує її стабільного забезпечення;

3) з позиції державного управління виняткова змістовно-рольова позиція фінансової безпеки в межах системи національної безпеки обумовлює її приналежність до базових відправних об'єктів державного управління, формуючи новий його вид як цілеспрямовану, безперервну та організовану діяльність державних інституцій у сфері фінансової безпеки з метою її досягнення, стабілізації та зростання;

4) з позиції фінансів (до яких належать фінанси приватних підприємств та організацій, державний та місцеві бюджети країни, загальнодержавні, цільові та інші фонди, державні та місцеві позики, фінанси державних, комунальних підприємств та організацій) фінансова безпека є одним з головних показників їхньої стійкості;

5) з позиції економічних суб'єктів фінансова безпека є інструментом забезпечення розширеного відтворення та розвитку економіки, контрольним індикатором бюджетної сфери та гарантом функціонування економічних суб'єктів, а також інструментом державного управління економікою країни у всіх її галузях;

6) з позиції громадян країни фінансова безпека є запорукою зростання добробуту, подальшого забезпечення якісними державними послугами за всіма функціональними спрямуваннями згідно з Конституцією України, а також ефективного соціального захисту.

Зовнішня сфера впливу:

1) з позиції навколишнього середовища держав фінансова безпека є запорукою рівноправних політичних, дипломатичних та економічних відносин;

2) з позиції навколишнього середовища зовнішніх економічних суб'єктів фінансова безпека є детермінантом інвестиційної привабливості та конкурентоздатності;

3) з позиції захисту національних інтересів держави фінансова безпека є запорукою реалізації всіх елементів національної безпеки на зовнішній геополітичній арені.

Загальна сфера впливу:

1) з позиції діяльнісного підходу фінансова безпека є відповідним видом діяльності з притаманними їй особливостями;

2) з позиції пізнавального підходу фінансова безпека є відповідним унікальним освітньо-науковим напрямом, що базується на міжгалузевому підході;

3) з позиції суспільства важливий макроекономічний показник, що впливає на ступінь довіри до уряду, оскільки шляхом його доведення через інформаційно-комунікаційні зв'язки, уможливорюється формування атрибутивного судження щодо ступеня результативності та ефективності роботи цього уряду.

З урахуванням вказаного вище, ідентифікація місця фінансової безпеки в сучасному світі має відбуватися за такими сегментами:

- елемент забезпечення функціонування та існування інституту суверенної держави;
- складова багатеlementної системи національної безпеки;
- об'єкт державного управління;
- інструмент управління фінансами країни у контексті всіх їх елементів;
- засіб контролю за станом платоспроможності та фінансової стійкості держави;
- фактор економічного розвитку країни, її суб'єктів господарювання, а також добробуту її громадян;
- детермінант соціальної захищеності громадян країни;
- засіб рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими країнами;
- інформаційне джерело суспільства щодо фінансового стану країни;
- вид професійної діяльності;
- освітньо-науковий напрям.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фінансова безпека є важливою складовою національної безпеки. Втім, її роль не обмежується виключно такою позицією. Після здійснення аналізу нормативно-правового поля з урахуванням застосованого підходу щодо систематизації сфер впливу обґрунтовано ідентифікацію фінансової безпеки як: елемента забезпечення функціонування та існування інституту суверенної держави; складової багатеlementної системи національної безпеки; об'єкта державного управління; інструмента управління фінансами країни у контексті всіх їх елементів; засобу

контролю за станом платоспроможності та фінансової стійкості держави; фактора економічного розвитку країни, її суб'єктів господарювання, а також добробуту її громадян; детермінанта соціальної захищеності громадян країни; засобу рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими країнами; інформаційного джерела щодо фінансового стану країни; виду професійної діяльності; освітньо-наукового напрямку. Такий підхід забезпечить всебічне вивчення фінансової безпеки не лише в контексті її структурних елементів, а й з погляду її ролі в суспільному житті та сферах впливу.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України : Наказ Державної служби статистики України №378 від 03.12.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text>.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
4. Предборський В.А. Економічна безпека держави / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
5. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України / А.І. Сухоруков. – К.: НІПМБ, 2005. – 140 с.
6. Кравчук Н.Я. Фінансова безпека : навчально- методичний посібник / Н.Я. Кравчук, О.Я. Колісник, О.Ю. Мелих. – Тернопіль : Вектор, 2010. – 277 с.
7. Мартинюк В. Фінансова безпека / В.Мартинюк, Я.Зволяк, О.Баранецька. – Тернопіль : Вектор, 2016. – 264 с.
8. Лисяк Л.В. Сучасний стан та основні проблем фінансової безпеки України / Л.В. Лисяк, Я.Ю. Подлужна // Ефективна економіка. – 2015. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>.
9. Ладюк О.Д. Фінансова безпека : характеристика складників / О.Д. Ладюк // Ефективна економіка. – 2016. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>.
10. Романів В.В. Фінансова безпека України / В.В. Романів, Н.О. Дорошенко // Економіка, управління та адміністрування. – 2020. – №4 (90). – С. 230–235.
11. Пасінович І. Фінансова безпека як складова економічної та корпоративної безпеки: теоретичний аспект / І.Пасінович, В.Гутак // Економіка та суспільство. – 2023. – №58. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-24.
12. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України №347/2021 від 11.08.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
14. Про національну безпеку України : Закон України №2469-VIII від 21.06.18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України №392/2020 від 14.09.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
16. Свірко С.В. Механізми державного управління бюджетною безпекою / С.В. Свірко. – Житомир : Бук-Друк, 2021. – 436 с.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2014), *Pro zatverdzhennia Klasyfikatsii instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy*, Nakaz No. 378 vid 03.12.2014, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text>
2. Baranovskyi, O.I. (1999), *Finansova bezpeka*, monohrafiia, Feniks, Kyiv, 338 p.
3. Yermoshenko, M.M. (2021), *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia*, KNTEU, Kyiv, 309 p.
4. Predborskyi, V.A. (2005), *Ekonomichna bezpeka derzhavy*, Kondor, Kyiv, 391 p.
5. Sukhorukov, A.I. (2005), *Problemy finansovoi bezpeky Ukrainy*, NIPMB, Kyiv, 140 p.
6. Kravchuk, N.Ia., Kolisnyk, O.Ia. and Melykh, O.Iu. (2010), *Finansova bezpeka*, Vektor, Ternopil, 277 p.
7. Martyniuk, V., Zvoliak, Ya. and Baranetska, O. (2016), *Finansova bezpeka*, Vektor, Ternopil, 264 p.
8. Lysiak, L.V. and Podluzhna, Ya.Iu. (2015), «Suchasnyi stan ta osnovni problem finansovoi bezpeky Ukrainy», *Efektivna ekonomika*, No. 12, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>
9. Ladiuk, O.D. (2016), «Finansova bezpeka: kharakterystyka skladnykh», *Efektivna ekonomika*, No. 11, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>
10. Romaniv, V.V. and Doroshenko N.O. (2020), «Finansova bezpeka Ukrainy», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, No. 4 (90), pp. 230–235.
11. Pasinovich, I. and Hutak, V. (2023), «Finansova bezpeka yak skladova ekonomichnoi ta korporativnoi bezpeky: teoretychnyi aspekt», *Ekonomika ta suspilstvo*, No. 58, doi: 10.32782/2524-0072/2023-58-24.
12. Verkhovna Rada Ukrainy (2021), *Pro Stratehiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku*, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.08.2021 r. No. 347/2021, [Online], available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>

13. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2013), *Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*, Nakaz vid 29.10.2013 r. No. 1277, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
14. Verkhovna Rada Ukrainy (2018), *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy*, Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. No. 2469-VIII, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
15. Verkhovna Rada Ukrainy (2020), *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»*, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. No. 392/2020, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
16. Svirko, S.V. (2021), *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia biudzhethnoiu bezpekoiu*, Buk-Druk, Zhytomir, 436 p.

Svirko S., Moroz Yu., Khotskyi P.

Financial security of the country: significance and multi-vector role

Abstract. The publication deals with various manifestations of the country's financial security. Based on the existing structuring of financial security, it is determined that the country's financial security today has a general, external and internal sphere of influence, within which it has various types of manifestation (in relation to its own state and other countries, economic entities of various fields of operation and forms of ownership, citizens, types of activity and state functions, etc.). Based on this, it is motivated to identify financial security as: an element of ensuring the functioning and existence of the institution of a sovereign state; a component of a multi-element system of national security; an object of state administration; a tool for managing the country's finances in the context of all their elements; a means of controlling the state's solvency and financial stability; a factor in the economic development of the country, its economic entities, as well as the welfare of its citizens; a determinant of the social security of the country's citizens; a means of equal and mutually beneficial relations with other countries; information sources of society regarding relevant data on the state of the country's finances; type of professional activity; educational and scientific direction.

Keywords: financial security; national security; state; spheres of influence

Стаття надійшла до редакції 21.01.2025.